

ВПЛИВ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗНО-МЕТАФОРИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА РОЗВИТОК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тетяна Гуцуляк. Вплив біблійних образно-метафоричних одиниць на розвиток лексико-семантичної системи української мови.

*У статті на прикладі образно-метафоричного вживання лексеми **сіть** проаналізовано особливості проникнення біблійних метафор у тексти української літератури. Встановлено, що таке явище бере початок від творів княжої доби і має продовження в наступні часові проміжки. Традиція образно-метафоричного вживання певних лексем вплинула на формування їх семантичної структури й відповідно на лексикографічне закріплення образних відтінків значення.*

Ключові слова: біблійні метафори, образно-метафоричне вживання слова, семантична структура слова, український переклад Біблії.

Татьяна Гуцуляк. Влияние библейских образно-метафорических единиц на развитие лексико-семантической системы украинского языка.

*В статье на примере образно-метафорического употребления лексемы **сеть** проанализированы особенности проникновения библейских метафор в тексты украинской литературы. Установлено, что такое явление берет начало от произведений княжеского периода и имеет продолжение в следующие часовые промежутки. Традиция образно-метафорического употребления определенных лексем повлияла на формирование их семантической структуры и соответственно на лексикографическую фиксацию образных оттенков значения.*

Ключевые слова: библейские метафоры, образно-метафорическое употребление слова, семантическая структура слова, украинский перевод Библии.

Tetiana Hutsuliak. Biblical figurative and metaphorical units' effect on lexical-semantic development of ukrainian language.

The article analyses features of penetration and consolidation of biblical metaphors in texts of Ukrainian Literature using the examples of figurative and metaphorical use of lexeme "net" ("sit"). It was established that this phenomenon originates from the Middle Ages and has continued in the next period of time. The tradition of figurative and metaphorical use of certain lexemes has influenced the formation of semantic structure and therefore the lexicographical consolidation of figurative shades of meaning.

Keywords: biblical metaphors, figurative and metaphorical use of the word, the semantic structure of the word, Ukrainian translation of the Bible.

Переклади книг Святого Письма українською та іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами засвідчують унікальне, особливе метафоричне сприйняття й мовне відображення морально-духовних, культурно-етичних понять, трансцендентних явищ та реалій навколишнього світу. Метафора, на думку З. Лановик, є основним прийомом, на якому будується все біблійне мислення. Як вважає дослідниця, автори Писання використовують наочні картини і символи для відтворення основних релігійних концептів віри, щоб передати їх у предметно осяжних, зрозумілих людям поняттях і образах. Тут дається взнаки й особливий орієнтальний тип мислення євреїв, якому властива виняткова метафоричність і асоціативність [11, с. 25–26].

Біблійні тексти, а зокрема біблійні образи, символи, ідейні канони мали надзвичайно великий вплив на формування сюжетно-тематичних напрямів у мистецтві, літературі й загалом культурі всього християнського світу. Книги Святого Письма послужили вагомим джерелом збагачення літературних мов, зокрема на лексико-семантичному та фразеологічному рівнях. Як зазначає А. Коваль у передмові до своєї праці „Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові”, з Біблії в розмовну мову переходили і крилаті вислови, й окремі слова, словосполучення і речення. Поступово такі цитати все далі відходили від того тексту, з якого були взяті, набували розширеного, переносного, образного значення [8, с. 9].

Вплив Святого Письма дослідники відзначають уже в період становлення літератури княжої доби, оскільки на той час, за спостереженнями І. Данилевського, було здійснено слов'янські переклади майже всіх книг Біблії [6, с. 80]. У праці мовознавця „Біблія і «Повість минулих літ»” йдеться про те, що Святе Письмо слугувало для літописця і його сучасників семантичним фондом, з якого потрібно було лише вибрати готові кліше для сприйняття, опису й водночас оцінки того,

що відбувалося; індивідуальна творчість в основному стосувалася форми й меншою мірою змісту літописного повідомлення [6, с. 79].

У давньоруській літературі, за словами Д. Лихачова, борються дві тенденції – книжна і народна, одна йде від богослов'я і церковності, а друга пов'язана з живою дійсністю [13, с. 7]. Так, до прикладу, фразеологічні сполучення „Слова о полку Ігоревім”, на думку В. Кускова, перегукуються з фразеологічними одиницями „нових пісень” Псалтиря, учительської літератури XI–XII стст., гімнографії, проте вони своєрідно переосмислені в душі „старих словес” і полемічно відштовхуються від „нових пісень” [10, с. 77]. Тобто, образний спосіб висловлення думки в текстах літератури княжої доби теж позначений впливом двох названих тенденцій. О. Потебня говорить ще й про те, що поетичні образи літописання не тільки пов'язані з прямими фольклорними або книжними ремінісценціями, а взагалі були органічні для мови свого часу, пройнятої поетичною „першообразністю” [18, с. 25].

Метафорично-символічні й жанрово-тематичні особливості мови текстів давньоруської літератури отримали ґрунтовне дослідження у працях В. Андріанової-Перетц „Очерки поэтического стиля Древней Руси” та Д. Лихачова „Поэтика древнерусской литературы” [2; 13; 14]. Виникнення й формування метафоричної мови в названій відтинок часу позначені впливом і книжних, й усно-народних образно-символічних засобів. „Давньоруський письменник через перекладну книгу познайомився з різними типами метафоричного стилю. Біблійно-старозавітні книги розкрили йому пишний східний метафоричний стиль, пронизаний відгомном східного фольклору; Новий завіт – Євангелія й апостольські послання, адресовані широкій аудиторії, намагалися подати найбільш зрозуміле тлумачення нового віровчення і вдавалися до метафори лише як до засобу більшого уяочення свого мовлення” [2, с. 4]. Таку специфіку метафоричного стилю всього Святого Письма З. Лановик пояснює тим, що у Біблії поєдналися дві основні універсальні світоглядні системи – орієнтальна й західна у їх чітко вираженому дуалізмі intuition / ratio, ірраціональність / раціональність, почуття / мислення, відповідно мова серця / мова розуму [12, с. 85].

Не всі біблійні візантійські метафоричні формули набули однакового поширення в давній літературі й у текстах пізнішого часу. Найміцніше закріпилися такі, що знаходили собі підґрунтя в системі поетичних символів народної поезії. Як засвідчують результати дослідження В. Андріанової-Перетц, уснопоетична традиція й живе мовлення збагатили літературу зображувальними символами народної лірики і значною мірою визначили відбір книжних метафор візантійсько-слов'янського поетичного стилю, внаслідок такої взаємодії виник своєрідний літературний напрям руського середньовіччя [2, с. 14]. Схожу думку розвиває О. Сирцова, говорячи про формування „образно-поетичної багатозначності, основою якої було наповнення традиційних образів християнським змістом, новими конотаціями й асоціаціями, „доточування” образів, тобто „нове” мирно, безболісно і непомітно приєднувалося до старого” [21, с. 43-44].

Біблійні образи, сюжети, мотиви й ідеї мали вагомий вплив на формування образно-метафоричної системи текстів української літератури наступних часових проміжків, зокрема від кінця XIV до середини XVII століття. Важливими з цього приводу є спостереження В. Крекотня про те, що образність віршів українських поетів середини XVII ст. є поєднанням образності церковнослов'янської (в основному почерпнутої з Біблії, патристики, церковної історії, агіографії, гімнографії); образності латинської, що переносить на український ґрунт антично-ренесансні й антично-барокові набутки європейської поезії; образності народномовної, українсько-білорусько-польської, фольклорної, почерпнутої із „живого життя” [9]. Таку ж думку висловлює Л. Андрієнко щодо формування системи поетичних метафор доби бароко – вони є результатом переплетення різних культурних кодів: християнського грецько-візантійсько-слов'янського, ренесансно-західноєвропейського і національного народнопоетичного [1, с. 8].

Предметом нашої уваги послужило образне вживання лексеми *cimь* (*cimi*), засвідчене українськими перекладами Біблії [3; 19; 20] та в перекладах книг Святого Письма церковнослов'янською мовою [4], а також функціонування цього образу в текстах української літератури різних часових відтинків. Зокрема, до уваги було взято книги Старого Завіту – Псалтир, Книгу приповісток Соломонових (далі – Кн. Прип. Соломон.) та Книгу Екклезіаста (далі – Кн. Екклез.). На думку дослідників, названі книги за жанровою специфікою можна характеризувати як поетичні тексти, тому відповідно й мовні засоби підпорядковані такій формі передачі певного змісту. Наприклад, в українському перекладі П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та

І. Пулюя фіксуємо таке образне вживання лексичної одиниці *сіть*: „Провалились народи в пропасть, що викопали її; зловилась нога їх у сітях, що заставили їх тайно” (Псальма 9 : 15); „Наука мудрого – се життяна криниця, вона відвертає від *сітей смерті*” (Кн. Прип. Соломон. 13 : 14); „Хто леститься другу своему, *стелить сіті під ноги йому*” (Кн. Прип. Соломон. 29 : 5).

Лексема *сіть* належить до спільнослов'янської лексики (рос. *сеть*, блр. *сець*, др.-рус., ст.-слов. *сѣтъ*) і, за відомостями „Етимологического словаря русского языка” М. Фасмера, зафіксована в таких давніх пам'ятках, як „Остромирове Євангеліє” та „Супральський рукопис” зі значенням „петля, ловушка, западня” (ЕСРЯ, III, с. 614).

Важливим, на нашу думку, є той факт, що у книгах Святого Письма церковнослов'янською мовою простежуємо послідовне вживання лексеми *сѣтъ* (*сѣти*) з образно-метафоричним символічним значенням, наприклад: *сѣти смертныя* (Псальма 17 : 6); *Сохраня ма ѿ сѣти, юже составиша ми, и ѿ соблазнь дѣлающихъ беззаконне* (Псальма 140 : 9) та ін. До уваги було взято синодальне „єлизаветинське” видання 1900 року, подане за Єлизаветинською Біблією 1751 р. За спостереженнями Ю. Шевельова, Синодальна (Єлизаветинська) Біблія 1751 р. в період від середини XVIII ст. була обов'язковою на той час для вжитку в Україні. Це було єдине легко приступне видання і, як підтверджує мовознавець, саме цей текст знав і ним користувався Г. Сковорода [23, с. 519].

В українських перекладах книг Святого Письма таких авторитетних видань, здійснених П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким та І. Пулюєм; І. Огієнком; та І. Хоменком, простежуємо різне відтворення цього образу й відповідно вживання лексеми *сіть* (*сіти*). Так, у досліджуваних книгах Біблії, яку переклали П. Куліш, І. Нечуй-Левицький та І. Пулюй, фіксуємо послідовне використання образу *сіти* (рідше *сітки*), схожу особливість має і переклад І. Хоменка, хоча автор інколи послуговується синонімічним відповідником – *тенета*. А от І. Огієнко надає перевагу лексемам *пастка*, *тенета* і лише в поодиноких випадках вживає слово *сітка*.

Порівняльний аналіз окремих фрагментів перекладу Псалтиря, Книги приповісток Соломонових, Книги Еклезіяста подаємо в таблиці.

Біблія, синодальне „єлизаветинське” видання 1900 року	Переклад Біблії П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та І. Пулюя	Переклад Біблії І. Огієнка	Переклад Біблії І. Хоменка
Оуглавоша язъцы въ пагубѣ, юже сотвориша: въ сети сей, юже скръша, оубаже нога ихъ (Псальма 9 : 16)	Провалились народи в пропасть, що викопали її; зловилась нога їх у сітях, що заставили їх тайно (Псальма 9 : 15)	Народи попадали в яму, яку самі викопали, до пастки, яку заховали, нога їхня схоплена (Псалми 9 : 16)	Народи провалилися в яму, що самі зробили; у сіті, що порозставляли , запуталась нога їх (Псальма 9 : 16)
Болѣзни адвѣты вѣдыдоша ма, предвариша ма сѣти смертныя (Псальма 17 : 6).	Пута пекельні обняли мене, сіти смертні обхопили мене (Псальма 18 : 5)	Тенета смертельні мене оточили, і потоки велійяала лякають мене! Тенета шеолу мене оточили, і пастки смертельні мене попередили (Псалми 17 : 5, 6)	Хвилі смерти мене оточили і погибельні потоки мене налякали. Оплели мене пута Шеолу, смертельні сіті мене охопили (Псальма 18 : 5, 6)
Изведеши ма ѿ сѣти сеа, юже скръша ми: пакъ ты еси зацѣнтитель мой, гди (Псальма 30 : 5)	Виведи мене з сітки , що тайно заставили її на мене; ти бо еси твердиня моя (Псальма 31 : 4)	Ти витягнеш з пастки мене , що на мене таємно поставили, бо Ти сила моя! (Псалми 30 : 5)	Виведи мене з тенет , що тайно наставлено на мене, бо ти – моє пристановище (Псальма 31 : 5)
Пакъ ты не скръша ми пагубѣ сѣти своеа, все поносиша души моен. Да пръидетъ емѣ	Без причини бо заставили тайно сіти свої на мене, без вини викопали яму для душі моєї. Нехай погибель споганить	...бо вони безпричинно тенета свої розставляють на мене, яму копають без винно на душу мою! Нехай нагла загибель,	Бо без причини тайно нап'яли на мене свої тенета , без причини викопали яму на мене. Нехай зненацька

сѣтъ , юже не вість, и ловитва, юже скръ, да вбѣметъ и, и въ сѣтъ да впадетъ въ ню (Псальма 34 : 7, 8).	його, щоб і не стявивсь, коли – і сітка його , котру заставили тайно, нехай зловить його; нехай він впаде до неї на погибель (Псальма 35 : 7, 8)	якої не знає, на нього спаде, і сітка його , яку він наставив, хай зловить його у нагле нещастя, бодай він до нього упав! (Псалми 34 : 7, 8)	заскочить їх погибель, і тенета , що нап'яли, їх же зловлять; самі впадуть у викопану ними яму (Псальма 35 : 7, 8)
Да бѣдетъ трапеза ихъ предъ ними въ сѣтъ и въ воздавніе и въ соблазнъ (Псальма 68 : 22)	До страви моєї вкинули вони жовч, а прагнучого оцтом мене напували... Стіл їх нехай буде сѣттю перед ними, і що на благо людям, нехай на петлю їм обернеться (Псальма 69 : 21, 22)	І жовчі поклали у мій хліб потішення, а в спразі моїй оцтом мене напували... Бодай пасткою стала їм їхня трапеза, а їхні учти тенетами (Псалми 68 : 22, 23)	Вони клали полин мені до страви, і в згазі моїй напували мене оцтом. Нехай їхній стіл стане петлею на них, і тоді, як вони в мирі, – сѣттю (Псальма 69 : 22, 23)
И поравоташа истѣканимъ ихъ (Псальма, 105 : 36).	Але помішались з народами, і навчилися звичаїв їх. Почали служити божищам їх, котрі для них сіткою стались (Псальма 106 : 35, 36)	...і помішались з поганами, та їхніх учинків навчилися. І божищам їхнім служили , а ті пасткою стали для них... (Псалми 105 : 35, 36)	...але з поганами змішались і навчилися, як вони, чинити. Узяли служити їхнім божищам, що стали для них петлею (Псальма 106 : 35, 36, 37)
Скръша гордіи сѣтъ мнѣ и оужъ, препаша сѣтъ ногама мнима (Псальма 139 : 5).	Горді тайно заставили на мене сіла і посторонки, і розіпняли сітку при дорозі , западню приготували для мене (Псальма 140 : 5)	Чванливі сховали на мене тенета та шнури, розтягли свою сітку при стежці, сільця розмістили на мене! (Псалми 139 : 6)	Горді сховали на мене тенета і мотуззя і розіп'яли сітку при дорозі, сильце поставили на мене (Псальма 140 : 6)
...и рекъ горчанишъ паче смерти женъ, таже естъ ловитва, и сети сердце ея, оузъ въ рѣкъ ея... (Кн. Екклез 7 : 27)	І дознався, що гірше, ніж смерть – се жінка , бо вона – сѣтъ ; серце в неї – капкани, а руки – ланцюги. Хто добрий перед Богом, – урятуєсь від неї, а грішник спіймається нею (Кн. Екклез. 7 : 26)	І знайшов я річ гіршу від смерті то жінку, бо пастка вона , її ж серце тенета, а руки її то кайдани!... Хто добрий у Бога врятований буде від неї, а грішного схопить вона! (Кн. Екклез. 7 : 26)	І я дізнався, що жінка гіркіша від смерті, що її серце – тенета й петлі , а її руки – пута. Хто Богові вгоден, той вирветься від неї; а грішник ускочить у її руки (Кн. Екклез. 7 : 26)
Законъ мудромъ источникъ жизни: безвѣднъ же ѿ сети оумретъ (Кн. Прип. Соломон. 13 : 15)	Наука мудрого – се життяна криниця, вона відвертає від сітей смерті (Кн. Прип. Соломон. 13 : 14)	Наука премудрого криниця життя, щоб віддалитися від пасток смерті (Кн. Прип. Соломон. 13 : 14)	Наука мудрого – джерело життя, щоб спастися від сітей смерті (Кн. Прип. Соломон. 13 : 14)
Оуста безвѣднаго сокръшеніе емъ, оустнѣ же егѡ сѣтъ души егѡ (Кн. Прип. Соломон. 18 : 7)	Беспутного язик – погибель для него, а уста його – се сѣтъ на душу його (Кн. Прип. Соломон. 18 : 7)	Язик нерозумного загибель для нього, а уста його то тенета на душу його (Кн. Прип. Соломон. 18 : 7)	Уста безумного – його руїна; губи його – сѣтъ на його душу (Кн. Прип. Соломон. 18 : 7)

Як засвідчують наведені та інші проаналізовані контексти з Книг Святого Письма, лексему *сѣтъ* (частіше форму множини *сѣти*) вжито з такими образно-метафоричними значеннями: 'підступні, звабліві дії, вчинки, наміри, спокуси, що призводять чи можуть призвести до гріхопадіння або негативних наслідків'; 'гріховні вчинки, замисли,

пастки з чийогось боку?; ‘покарання, яке понесуть грішники’; ‘передчуття близьких нещасть чи навіть смерті’.

Закріплення наведених вище метафор у церковнослов’янському та українському перекладах Біблії пов’язано, мабуть, з тим, що джерелом їх формування послужила лексика й конкретно-чуттєві образи зі сфери полювання та рибальства. У перекладах фіксуємо такі синтагматичні зв’язки слів, що чітко вказують на це явище: „*він ... [безбожник – уточнення Т. Гуцуляк] ... чигає по закутках, як лев в гущавині; чигає, щоб нужденного запопасти; ханає нещасного, й тягне в сіти свої*” [19, Псальма 10 : 9]; „*Як кажу до Господа: Ти моя пристань і твердиня, мій Бог, на його вповати буду. Він бо спасе тебе від сіла птахоловця і від чуми погибельної*” [19, Псальма 91 : 2, 3]. І. Пулюй в перекладі останньої з наведених псальм використав лексему *сіло* як синонімічний відповідник до слова *сіть* (сітка). За „Словником української мови”, *сіло* – те саме, що *сильце*, тобто пристрій у вигляді петлі, що затягується, для ловлення птахів і дрібних тварин, а також у переносному значенні – навмисне влаштовані кимсь обставини, виявлені хитрощі, щоб спрямувати кого-небудь на певні дії, вчинки, спіймати або скомпрометувати його на чомусь; пастка (СУМ, IX, с. 174). У церковнослов’янському варіанті цієї псальми читаємо: „*ИЗБАВИТЬ ТЯ ѿ сѣти ловчи и ѿ словесе матежна*” [4, Псальма 90 : 3]; у перекладі І. Хоменка: „*Він бо спасе тебе від сітки птахолова і від погибельного мору*” [20, Псальма 91 : 3].

Образно-метафоричне вживання лексеми *сіть* в українській мові має давню традицію, що підтверджують як книжні джерела, так і усно-народне мовлення. Зокрема цей образ фіксуємо в українських прислів’ях і приказках: „*Сторонить від него, як вовк від сіти*” (Номис, с. 247), „*Був вовк в сіті и перед сіттю*” (Номис, с. 273). Мабуть, закріплення лексеми *сіть* у церковнослов’янських текстах й узвичаєність її використання в українській мові вплинуло на вибір П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким, І. Пулюєм та І. Хоменком образно-виражальних одиниць у перекладах Святого Письма.

Біблійний образ *сіти* послужив джерелом формування метафоричних засобів у текстах літератури княжої доби. Так, у „Повісті минулих літ” фіксуємо такі образи: *ворожі сіті; бісівські сіті* та ін.: „*Пішла Ольга в Греки, ... Молитвами твоїми, владико, Хай убережена буду від сіти ворожої*” (Повість, с. 94 / 95); „*Такий був блаженний князь Ярополк ... і завжди молив Бога, промовляючи: „Господи, Боже мій, Ісусе Христе! Прийми молитву мою і дай же мені смерть таку, яку ти дав братам моїм ... хай омию я гріхи всі своєю кров’ю, позбудуся суєтного світу цього і сіти ворожої*” (Повість, с. 318 / 319); „*Але скажу коротко: „Радуйся, отче наш і наставнику Феодосію! ... радій, кріпися надією і вічні блага прийми, бо умертвивши плотську похоть, – джерело беззаконня і смути, – ти преподобний, і бісівських підступів, і сітей уник, ти з праведними, отче, упокоївся” ...*” (Повість, с. 326 / 327).

А. Львов у праці „Лексика «Повести временных лет»” розглядає лексему *сѣть* у групі слів на позначення землеробства, полювання, рибальства та продуктів харчування і говорить про те, що *сѣть* згадано в тексті пам’ятки в переносному вживанні в мовленнєвих зворотах із церковних книг. „Про наявність слова *сѣть* у східнослов’янському мовленні свідчить багато прикладів, зокрема ст. 70 Рус. Пр., у якій читаємо: *оже боудеть росѣчена земля или земли знаменник. имь же ловлено или сѣть. то по вирви искати въ собі татѣ* (Л. 621)” [15, с. 167]. Загалом автор робить висновок, що багато лексем цієї групи потрапили в „Повість...” із живого східнослов’янського мовлення, а не з церковних книг, на це вказує сполучуваність слів у тексті [15, с. 177]. Загалом, як свідчать „Матеріали для словаря древнерусского языка” І. Срезневського, у творах періоду княжої доби лексему *сѣть* вживали і в прямому, і в переносному значеннях, а також в образних висловах: „*сѣти (въ переносн. значеніи), козни, ковы*” (Срезн., III, с. 901-904).

Зв’язки з біблійною образністю простежуємо й у текстах, що відображають наступні етапи розвитку української мови (XIV–XVIII стст.). Так, наприклад, у період доби українського бароко (кінець XVI – середина XVII ст.) Біблія й надалі була одним із вагомих джерел формування метафоричних і символічних засобів у поетичних творах. І. Гуцуляк зараховує слово *сіть* до тієї групи лексичних одиниць із символічним значенням, що мали в поезії бароко найбільшу частотність уживань, – це *чаша, двері, хрест, сонце, сіті, вовк, сад* [5, с. 9]. Біблійною образністю, на думку Л. Андрієнко, навіяні метафори типу *манна науки, земні тенета, ворожі сіті, неопалима кутина* [1, с. 12].

Контекстуальні зв’язки лексеми *сіть* у віршах XVI і XVIII стст. так само, як і в текстах Біблії, вказують на спільність цього образу зі сферою рибальства й полювання: „*Лѣнныѣ,*

любѣте Христу работати и от нынѣ лѣности себе удаляти, Смотриѣте дѣвола, како не лѣнится, а вас, яко птицу, половити тищится. Злокозный мысливецъ заставляетъ сѣти, въ дни же и в нощи, и зѣмѣ и в лѣти. Вы же убѣгайте от такого лову и до бога вашу наклонѣте главу” (Літ. 14–16, із Києво-Михайлівського збірника); „Що я кому виноват, за що погибаю, Що я от злих чоловік спокою не маю? ... І вскритися не могу, ні явно прожити, явно гонять, тайно б’ють, закидають сіті. Як рибарі на рибу невід затягають, Так на мене зліі люде сіті закидають” (Літ. 18, невідомий автор, с. 111). В. Крекотень пояснює таке явище тим, що накладання цих прадавніх образів на сучасні бароковим поетам реалії уможлиблювалось „реалістичністю” їхньої первинної генези. Це були образи із царини рільництва (снопи, сіно, урожай, косовиця, засів, жнива), пастівництва (пастухи, вівці, череда, стадо, паша, вовки), мисливства, рибальства (сіті), ремісництва, будівельництва, крамарства, лихварства тощо [9].

У текстах літератури XIV–XVIII стст. автори активно вживають лексему **сѣть** з такими ж образно-метафоричними значеннями, що й у книгах Святого Письма. Наприклад, зміст ‘підступні, звабліві дії, вчинки, наміри, спокуси, що призводять чи можуть призвести до гріхопадіння або негативних наслідків’ представлено в наступних контекстах: „На таких стежках побожности звыкл дѣвол сѣти свои роскидати, абы так незначне в каждую справу добрую трутизну свою снаднѣй вкидати мозъ” (Літ. 14–16, Клірик Острозький); „Требі бѣше на много частей розділити Воїнство і многія гради укріпляти, Укрощевати молви, преділи хранити, Блюсти і познавати двоіх врагов сіти” (Літ. 18, Ф. Прокопович, с. 33); „Благословен Бог, что сей избавил мя часті, Что не дал в руки сего мучителя впасти! Сѣть его сокрушиися; аз же избавленный, Яко птица до небес легко вознесенный” (Літ. 18, Г. Кониський, с. 353).

Особливістю поетичного мовлення кінця XVI–XVII стст. є те, що в образно-метафоричному вживанні лексеми **сѣть** більш виразно простежується семантичний компонент ‘гріховні помисли, вчинки’: „И научи мя Безпорочно жити, Впредь сохрани мя **От грѣховной сѣти**” (Літ. 17, Д. Туптало); „А грѣхи мои смертелниі спросныи, Яко сѣти смертоносныи, Невредно минути И, яко плотину, растергнути А твоим рабом, боже мой, навѣки слинути (Літ. 16–17, К. Транквіліон-Ставровецький). Також актуалізовано таке переносне значення, як **сѣть** – ‘спокуси, пов’язані з буденним світським життям’: „Его душа, якъ пташок, от тенет тасмных **Ловцов ушла, порвала сѣти засад земных**, Нашла собѣ мѣшканье голубица тиха Гнѣздо въ небѣ” (Літ. 16–17, М. Смотрицький); „Чого я вагаюсь? Сірія, край, куди я поспішаю, Треба покинути Рим, всяка затримка – це зло. Жінка залишиться? Вільний сам буду себе захищати, Дім, може? Рву я, однак, **дому облесливу сіть**” (Літ. 18, Ф. Прокопович, с. 42); „Нынѣ – скипетр и булава, Утро вставиши – худа слава, Сердце пробождает сквозѣ, Руцѣ связаны и нозѣ. **Как избѣгнуть сѣти?**” (Сков., с. 44).

У творі П. Беринди „Зѣ ламенту над Василієм Великим” фіксуємо розширення змістового обсягу образу **сѣть** до появи позитивного відтінку в семантиці – ‘просвітницька діяльність’: „Василіє, ... **Высокомовных ти наук заживаючи, Якъ законодавцу зѣ бога поважаючи, Ты съ бовѣм и мнихом порядки постановил, И сѣтью наук до вѣры многих уловил. А нынѣ въ несмертельных офѣри приносиши И зѣ свѣта зышовши, бога за нас тамъ просиши**” (Літ. 16–17, П. Беринда).

Важливими й цікавими для аналізу образного вживання лексеми **сѣть** та її лексикографічного закріплення є матеріали „Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.” за редакцією Л. Гумецької, укладеного на матеріалі пам’яток світського характеру, а саме мови актових документів. Словник фіксує це слово тільки з прямим лексичним значенням: **сѣть** (риболовна) – сіть: а оу ставѣ радивоунѣковѣ ловити сѣтью емѣ добровоулно (Перемишль, 1366, 12) (СлСт., II, с. 412). Це підводить до висновку, що образно-метафоричне вживання лексеми **сѣть** було ознакою передусім поетичного й загалом художнього мовлення й не використовувалося в зазначений проміжок часу в інших мовних сферах, зокрема діловій.

Привертає увагу й те, що лексикографічні праці, які відображають пізніші етапи розвитку української мови, теж не подають переносного образно-метафоричного вживання лексеми **сѣть**. Зокрема, „Словарь української мови” за редакцією Б. Грінченка, виданий на початку XX ст. і в якому охоплено текстовий матеріал від часу виходу „Енеїди” І. Котляревського до 1870 р. і видань трохи пізнішого часу, фіксує обидві лексеми **сіть** і **сітка** лише з прямим значенням. **Сітка** –

сїтка вообщє. Сїть поменше невода для ловли перепеловѣ. *Заплутався, мов рибка в сїтцї; сїть – сїть. Щастя му з рук вилетїло, як птиця із сїтї* (СлГр., IV, с. 128-129). Хоча тексти, що послужили джерельною базою словника, а саме переклад Біблії П. Куліша (1869 р.) та художні твори письменника, у тому числі й поема „Петро Сагайдашний”, засвідчують образно-метафоричне вживання лексеми *сїть*: „*О брате Зосиме! ... Уста лєстивї Сплїтають сїть ловецьку на нас І дмухають на наш свїтильник тихий, щоб над безоднею навїки згас*” (Куліш, II, с. 559); „*Як дивно, Боже, ти мене хранив! Чернець лукавий, нововїрець тайний, Мене в переступї своєму любив... Схитнулась я була його читанням, Заплуталась в сїтях його ума, І вже гріховним оддалась метанням, І добрий розум окривала тьма*” (Куліш, II, с. 591). До того ж при укладанні цієї лексикографїчної праці було використано „Толковый словарь живаго великорусскаго языка” В. Даля, у якому слово *сеть* теж засвідчує формування переносних образних значень: „сеть или сети, козни, тайный умысел, ловушка, западня, ухищрения” (Даль, IV, с. 699-700).

Цїкавий підхід простежуємо й у матеріалах „Етимологічно-семантичного словника української мови” І. Огієнка при укладанні словникової статті до лексеми *сїть*. Автор, окрім прямого, подає й переносне значення „те, що нагадує багато перехрещених ліній” (Огієнко, IV, с. 264), проте не включає тих семантичних відтїнків, що закрїпилися за цією мовною одиницею в бїблійних текстах. Безперечно, що І. Огієнко добре знав лексичний склад книг Святого Письма гебрєйською і грецькою мовами, з яких сам перекладав, і церковнослов’янською, й українською, перекладених П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким, І. Пулюєм та іншими авторами. Мовознавець у своєму перекладі Біблії надавав перевагу лексемам *пастка* й *тенета*, проте, хоча й рїдко, образно використовував слово *сїтка*: „...бо вони безпричинно *тенета* свої розставляють на мене, яму копають безвинно на душу мою! Нехай нагла загибїль, якої не знає, на нього спаде, *і сїтка* його, яку він наставив, хай зловить його у нагле нещастя, бодай він до нього упав!” [3, Псалми 34 : 7, 8]. Закономірно постає запитання, чому І. Огієнко як чудовий знавець сакральних текстів, художньої літератури, як досвідчений мовознавець і лексикограф не представив у своєму словнику семантику лексеми *сїть* у повному обсязі, адже на той час для цього вже були всі підстави. Частково пояснення такого явища знаходимо в тому, як І. Огієнко ставився до праці над українським текстом Біблії. Мовознавець вважав, що переклад П. Куліша з’явився „...надто спізнєно, а мова його для свого часу була застарїла”, тому І. Огієнко мав на меті найточнїше передати зміст оригіналу, показавши при цьому все багатство української мови, її розвиток, зокрема відтворити точнїсть багатозначних слів та милозвучнїсть [7]. Проте багаторїчна перекладацька робота, що розпочалася 1917 р. й тривала до 1940 р. (а з 1955 р. видання ще сім років готували до друку) змушувала І. Огієнка постійно вдосконалювати перекладений текст Біблії. Як удалося встановити Л. Марчук: „Увесь час блукань Митрополит Іларїон працював над своїм перекладом, доопрацьовував мову. За словами автора: «Лїтературна українська мова сильно й швидко зростала, і треба було закінчений переклад 1940-го року знову переглянути, треба було передумати і сам зміст перекладу»” [16, с. 99].

Вважаємо, що збереження й уживання лексеми *сїть* у книгах Святого Письма, перекладених П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким, І. Пулюєм та в перекладі І. Хоменка було підтримане традицією образного функціонування цього слова в народно-розмовному мовленні, в текстах художньої літератури, зокрема й у складі сталих фразеологічних висловів.

У сучасній українській мові образно-метафоричне значення лексеми *сїть* закрїпилося в таких фразеологічних одиницях: *заманити в свої сїтї* – зваблюючи чимось, спонукати когонебудь підкоритися, піддатися (ФСУМ, I, с. 312); *ловити в сїтї* – 1. Намагатися заплутати когось у розмові, дізнатися про когось, що-небудь, вивідати якїсь відомості, свідчення і т. ін. 2. Хитрїстю, обманом втягувати когонебудь в якусь недобру справу (ФСУМ, I, с. 446); *наставляти (розкидати, розставляти, плести і т. ін.) [свої] тенета (сїтї, пастки, силця і т. ін.)* – підступними діями, хитрощами намагатися підкорити собі когонебудь, заволодїти кимсь, повернути на свою сторону (ФСУМ, II, с. 535); *сплїтати сїтї* – інтригуючи проти когонебудь, намагатися скомпрометувати (ФСУМ, II, с. 851); *потрапити (попастися) в сїтї* чий – дозволити комусь перехитрити, обдурити себе; бути залученим до виконання якоїсь непевної справи (СУМ, IX, с. 234). На думку В. Ужченка такі дієслівні фразеологічні одиниці постали на основі метафоризації й за походженням пов’язані з професійним мовленням, а саме зі сферами полювання, мисливства, рибальства [22, с. 272; 348-349]. Таку ж думку висловлює російський

дослідник В. Мокієнко в праці „Образы русской речи” стосовно вислову *попасть в сети*: „найчастіше – це важке становище, яке символізують назви будь-яких пасток для тварин: капкан, силце, сіті ...”. Дослідник виявляє, що „активність фразеологічної моделі, у якій основою метафоричного перенесення є саме рибальські снасті, підтверджує велика кількість висловів з такою ж мотивацією, але з іншою синтаксичною конструкцією (попасть на удочку)...” [17, с. 115].

У сучасній українській мові лексикографічно закріпилося тільки те образно-метафоричне значення лексеми *сіть*, що відображає зовнішню подібність чогось із сіткою: „2. чого, перен. Те саме, що сітка 3 (те, що нагадує своїми обрисами багато схрещених, переплетених ліній, ниток і т. ін.)” (СУМ, IX, с. 233-234). Змістовий обсяг слова *сіть*, що пов’язаний із сакральною сферою його вживання та сформувався під впливом текстів релігійного стилю, на жаль, не знайшов чіткого відображення в СУМ. Хоча укладачі словника все-таки намагалися представити зв’язок цього слова з абстрактними поняттями і тому як відтінок значення до семантичної структури лексеми *сіть* було включено зміст „складне переплетіння чого-небудь (інтриг, подій, чуток і т. ін.)” з посиланням на контекст із твору І. Франка „*Сіть інтриг і надужить [дідица], які похнули люд до ексцесів, дійсно обурює*” (СУМ, IX, с. 234). У новітній лексикографічній праці, а саме в одностомному тлумачному „Словнику української мови”, що з’явився у 2012 р. під керівництвом В. Німчука та інших мовознавців, такий відтінок значення виокремлений як самостійний лексико-семантичний варіант (СУМ-12, с. 1050). Проте варто було б у майбутніх словниках відобразити ширшу сферу образно-метафоричного функціонування лексеми *сіть*, а саме сакральні тексти, й представити ті відтінки семантики слова, що пов’язані з релігійною сферою.

Отже, Святе Письмо мало вагомий вплив на формування образно-метафоричних засобів української мови, оскільки зафіксувало давні архетипні першообрази, що виявляли спільне міфологічне походження з народнопоетичною образністю.

Проведений аналіз образно-метафоричного вживання лексеми *сіть* засвідчує, що традиція проникнення й закріплення біблійних метафор у тексти української літератури є дуже давньою й бере початок ще від княжої доби й особливо активізувалася в період бароко. Це певним чином породило низку книжних метафор, що й надалі відтворювалися як в оригінальних текстах пізніших часових проміжків, так і в перекладах Біблії. До того ж традиція образно-метафоричного вживання певних лексем вплинула на формування їхньої семантичної структури й відповідно на лексикографічне закріплення образних відтінків значення.

Література

1. Андрієнко Л. Генеза та особливості структури поетичної метафори бароко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. Андрієнко. – К., 1997. – 24 с.
2. Андрианова-Перетц В. Очерки поэтического стиля Древней Руси / В. Андрианова-Перетц. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1947. – 188 с.
3. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена / Переклав І. Огієнко // <http://bibleonline.ru/bible/ukr>
4. **Біблія сирѣчь Книги Євѣннѣгѣ Писаніа Ветхѣгѣ и Новаго Заѣвѣта** // Електронне издание підготовлено в рамках проекту „Славянская Библия” для Windows <http://come.to/sbible>. Набір производился по стандартному „елизветинскому” изданию 1900-го года // <http://jesuslove.ru/89-elizavetinskaya-bibliya-1751.html>
5. Гуцуляк І. Мовостиль українського поетичного бароко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / І. Гуцуляк. – Чернівці, 2005. – 20 с.
6. Данилевский И. Библия и „Повесть...” (К проблеме интерпретации летописных текстов) / И. Данилевский // Отечественная история. – 1993. – № 1. – С. 78–93.
7. Іларіон. Новий переклад Біблії : Історичний нарис / Іларіон // Віра й культура. – 1962. – № 10–11. – 32 с.
8. Коваль А. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. Коваль. – К.: Либідь, 2001. – 312 с.
9. Крекотень В. Українська книжна поезія середини XVII ст. // izbornyk.org.ua/ukrpoetry/anto46.htm
10. Кусков В. Связь поэтической образности „Слова о полку Игореве” с памятниками церковной и дидактической письменности XI–XII вв. / В. Кусков // „Слово о полку Игореве”. Памятники литературы и искусства XI–XVII веков. – М. : Наука, 1978. – С. 69–87.
11. Лановик З. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.06 „Теорія літератури” / З. Лановик. – К., 2006. – 30 с.

12. Лановик З. Проблема зіткнення національних світоглядів у процесі інтерпретації Біблійних текстів / Зоряна Лановик // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 214–215 : „Слов’янська філологія”. / [наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 85–89.
13. Лихачёв Д. Русские летописи и их культурно-историческое значение / Д. Лихачёв. – М.-Л. : Изд. Акад. Наук СССР, 1947. – 500 с.
14. Лихачёв Д. С. Поэтика древнерусской литературы / Д. С. Лихачёв. – М. : Наука, 1979. – 355 с.
15. Львов А. Лексика „Повести временных лет” / А. Львов. – М. : Наука, 1975. – 367 с.
16. Марчук Л. Сучасники про стиль перекладу Біблії Іваном Огієнком (за матеріалами часопису „Віра й культура”, Вінніпег) / Л. Марчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. – Вип. IX : серія історична та філологічна. / [наук. ред. О. М. Завальнюк]. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – С. 97–105.
17. Мокиєнко В. Образы русской речи / В. Мокиєнко. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1986. – 280 с.
18. Пресняков О. Потебня О. О. про поетичну образність мови руських літописів / О. Пресняков // Мовознавство. – 1985. – № 4. – С. 24–28.
19. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською. Переклад П. О. Куліша, І. С. Левицького, І. Пулюя. – У Відні: Видання Британського і Заграничного Біблійного Товариства, 1903. – К.: Видавничий дім „Простір”, 2007.
20. Святе Письмо Старого і Нового Завіту / Переклад з давньогрецької І. Хоменка // <http://ukrbible.at.ua>
21. Сырцова Е. Философско-мировоззренческие коннотации поэтики „Слова о полку Игореве” / Е. Сырцова // „Слово о полку Игореве” и мировоззрение его эпохи. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 41–66.
22. Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. / В. Ужченко, Д. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
23. Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. I. Мовознавство / Упоряд. Л. Масенко / Юрій Шевельов. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 583 с.

Умовні скорочення назв джерел

Даль	Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4. – М. : Русский язык, 1989–1991.
ЕСРЯ	Этимологический словарь русского языка : В 4 т. – Т. 3 : Муза – Сят / М. Фасмер; Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва. – 4-е изд., стер. – М. : ООО „Издательство Астрель”, 2004. – 830 с.
Куліш	Куліш О. Твори: В 2-х т. / П. Куліш. – К. : Наукова думка, 1994. – Т. 2. – 768 с.
Літ. 14–16	Українська література XIV–XVI ст. – К. : Наукова думка, 1988. – 600 с. // http://izbornyk.org.ua/old14_16/old14.htm
Літ. 16–17	Українська поезія кінець XVI–початок XVII ст. / Упорядники В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. // http://izbornyk.org.ua/ukrpoetry/anto.htm
Літ. 17	Українська поезія. Середина XVII ст. / Упорядники В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К. : Наукова думка, 1992. – 680 с. // http://izbornyk.org.ua/ukrpoetry/anto.htm
Літ. 18	Українська література XVIII ст. / за ред. В. І. Кречотня. – К. : Наукова думка, 1983. – 694 с.
Номис	Українські приказки, прислів’я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
Огієнко	Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови / Редакція й доповнення Др. Магдалина Ласло-Куцюк. – Т. IV (П–Я) / Митрополит Іларіон. – Вінніпег-Канада : Накладом товариства „Волинь”, 1994. – 557 с.
Повість	Повість врем’яних літ: Літопис (за Іпатьським списком) / Переклад з давньоруської, післяслово, коментар В. В. Яременка. – К. : Радянський письменник, 1990. – 558 с.
Сков.	Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К. : Наукова думка, 1983. – 542 с.
СлГр.	Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко : В чотирьох томах. – К. : Наукова думка, 1996–1997.
СлСт.	Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : В двох томах / за ред. Л. Гумецької. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 2. – 592 с.
Срезн.	Срезневский И. Словарь древнерусского языка: В 3-х т. – Репринт. изд. – М.: Книга, 1989. – Т. 3. – 1684 с.
СУМ	Словник української мови: В 11-ти т.– К. : Наукова думка, 1970–1980.
СУМ-12	Словник української мови / Кер. В. В. Німчук / Відп. ред. В. В. Жайворонко. – К. ВЦ „Просвіта”, 2012. – 1320 с.
ФСУМ	Фразеологічний словник української мови: В 2-х книгах / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1999. – 984 с.